

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

НОВІТНЯ ПРАКТИКА ВЕРХОВНОГО СУДУ У СПРАВАХ ПРО БАНКРУТСТВО ЩОДО СОЛІДАРНОЇ ТА СУБСИДІАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

СЕРГІЙ ЖУКОВ

д.ю.н., суддя-спікер Касаційного господарського суду
у складі Верховного Суду

ЗМІСТ

ВСТУП

1. Особливості солідарної відповідальності у справах про банкрутство
2. Актуальні питання, які пов'язані з субсидіарною відповідальністю у справах про банкрутство

ВИСНОВКИ

ВСТУП

З введенням в дію Кодексу України з процедур банкрутства (далі – КУПБ) з'явився новий вид цивільно-правової відповідальності, яка застосовується до недобросовісних управлінців суб'єктів господарювання – солідарна відповідальність у справах про банкрутство.

Також положення Кодексу України з процедур банкрутства продовжили процес інтеграції субсидіарної відповідальності у практику господарських судів у провадженні яких перебувають справи про банкрутство.

Пропоную більш детально зупинитися на особливостях застосування цивільно-правової відповідальності у вигляді солідарної та субсидіарної відповідальності в межах справи про банкрутство за допомогою аналізу актуальної судової практики Верховного Суду.

1. Особливості солідарної відповідальності у справах про банкрутство

Відповідно до положень статті 34 КУПБ, законодавець встановлює умови, за яких у боржника виникає обов'язок звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі, а саме: боржник зобов'язаний у місячний строк звернутися до господарського суду із заявою про відкриття провадження у справі у разі, якщо задоволення вимог одного або кількох кредиторів призведе до неможливості виконання грошових зобов'язань боржника в повному обсязі перед іншими кредиторами (загроза неплатоспроможності), та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

У разі порушення цих вимог, яке допущене керівником боржника, він несе солідарну відповідальність за незадоволення вимог кредиторів

Отже, солідарна відповідальність керівника боржника - це вид спеціальної цивільно-правової відповідальності, відповідно до якої при здійсненні провадження у справі про банкрутство керівник боржника, який не звернувся до господарського суду у місячний термін у разі наявності загрози неплатоспроможності, підлягає притягненню до солідарної відповідальності за незадоволення вимог кредиторів відповідно до заяви кредитора, після виявлення такого порушення судом.

Виникає питання: «На якій стадії розгляду справи про банкрутство можна ініціювати питання про притягнення керівника боржника до солідарної відповідальності та хто може бути ініціатором подачі відповідної заяви до суду у провадженні якого перебуває справа про банкрутство?»

З аналізу висновків про застосування норм права, які викладені у постановках Верховного Суду від 23.03.2021 по справі № 910/3191/20 та від 15.06.2021 по справі № 910/2971/20, можна дійти висновку, що право на подачу заяви про притягнення керівника боржника до солідарної відповідальності має арбітражний керуючий, який виконує повноваження розпорядника майна боржника, а також визнаний ухвалою господарського суду кредитор у справі про банкрутство.

Щодо стадії розгляду справи про банкрутство на якій можлива подача заяви про притягнення керівника боржника до солідарної відповідальності, то в залежності від заявника заява може бути подана:

- арбітражним керуючим на стадії розпорядження майном боржника, після призначення його для виконання повноважень розпорядника майна та після проведення ним аналізу фінансово-господарського стану боржника для виявлення ознак фіктивного банкрутства, доведення до банкрутства, приховування стійкої фінансової неспроможності, незаконних дій у разі банкрутства;
- кредитором під час дії процедури розпорядження майном боржника, після визнання його кредиторських вимог господарським судом у провадженні якого перебуває справа про банкрутство

Наступне питання полягає в тому: «Що є предметом розгляду суду при зверненні арбітражного керуючого чи кредитора з заявою про солідарну відповідальність і що повинен довести заявник у своїй заяві про солідарну відповідальність керівника боржника?»

У постанові Верховного Суду від 15.06.2021 по справі № 910/2971/20 викладено висновок про застосування норм права про те, що предметом розгляду заяви про покладенні на керівника боржника солідарної відповідальності є саме дослідження можливості покладення солідарної відповідальності на керівника боржника, а не розгляд заяв кредиторів про покладення солідарної відповідальності з конкретними вимогами до зазначеної особи.

Також у зазначеній постанові Верховного Суду вказано про те, що враховуючи, що підставою для вимог кредитора про солідарну відповідальність керівника Боржника стало порушення, прямо визначене частиною шостою статті 34 КУПБ, то для встановлення судом наведеного порушення, як підстави для застосування солідарної відповідальності, заявнику слід довести два юридичні факти:

- порушення визначеного абзацом другим частини шостою статті 34 КУПБ місячного строку;
- та наявності у боржника протягом цього строку та/або більше ознак загрози неплатоспроможності боржника.

Після дослідження предмету розгляду та того, що повинен довести заявник у своїй заяві про солідарну відповідальність керівника боржника виникає питання «Яким чином встановити порушення керівником суб'єкта господарювання обов'язку з дотримання місячного строку на звернення до господарського суду з заявою про банкрутство у разі неплатоспроможності такого суб'єкта господарювання?»

Знову звернемося до висновків про застосування норм права, які викладені у постанові Верховного Суду від 15.06.2021 по справі № 910/2971/20 відповідно до яких:

Умовами/складовими для встановлення щодо боржника такого складного за своїм змістом юридичного факту як загроза неплатоспроможності боржника є одночасна (зокрема протягом місячного періоду, визначеного частиною шостою статті 34 КУПБ) наявність, в свою чергу, таких юридичних фактів:

(1) існування у боржника щонайменше перед двома кредиторами зобов'язань, строк виконання яких настав та визначається за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо);

(2) розмір всіх активів боржника є меншим, ніж сумарний розмір зобов'язань перед всіма кредиторами боржника, строк виконання яких настав за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо), тобто такий майновий стан боржника за всіма його показниками (основними фондами, дебіторською заборгованістю, строк виконання зобов'язань щодо якої настав, тощо), який за оцінкою сукупної вартості всіх активів Боржника очевидно не здатний забезпечити задоволення вимог виконання зобов'язань перед всіма кредиторами, строк виконання яких настав, ні у добровільному, ні у передбаченому законом примусовому порядку.

Обчислення визначеного абзацом першим частини шостої статті 34 КУПБ місячного строку для обов'язку боржника звернутись із заявою про відкриття провадження у справі у разі загрози неплатоспроможності починається з того моменту, коли за правилами закону, що регулює відповідні правовідносини між кредитором (кредиторами) та боржником (купівлі-продажу, поставки, підряду, позики, бюджетні та податкові тощо), одночасно має місце факт настання строку виконання боржником зобов'язань щонайменше перед двома його кредиторами (1) разом із фактом перевищення в той самий момент (звітний період) сумарного розміру цих зобов'язань над розміром всіх активів Боржника (2), які в сукупності і свідчать про ознаки загрози неплатоспроможності боржника.

На завершення дослідження особливостей солідарної відповідальності у справах про банкрутство слід надати відповідь на питання : **«Які наслідки задоволення заяви про притягнення керівника боржника до солідарної відповідальності ?»**

У разі задоволення заяви про притягнення керівника боржника до солідарної відповідальності така особа на рівні з боржником відповідає за погашення заборгованості боржника у справі про банкрутство у повному обсязі, що є суттєвою відмінністю від субсидіарної відповідальності.

2. Окремі аспекти субсидіарної відповідальності у справах про банкрутство

Згідно із частиною другою статті 61 КУПБ під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

У разі банкрутства боржника з вини його засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, на засновників (учасників, акціонерів) боржника – юридичної особи або інших осіб у разі недостатності майна боржника може бути покладена субсидіарна відповідальність за його зобов'язаннями.

Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані лише для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості, встановленому КУПБ.

Субсидіарна відповідальність у справах про банкрутство є самостійним цивільно-правовим видом відповідальності, який покладається на засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, за наявності підтвердження вини зазначених осіб у доведенні юридичної особи (боржника у справі про банкрутство) до стану неплатоспроможності.

При цьому чинне законодавство не пов'язує можливість покладення субсидіарної відповідальності на третіх осіб згідно з частиною другою статті 61 КУПБ з наявністю вироку у кримінальній справі щодо таких осіб про встановлення в їх діях (бездіяльності) кримінального правопорушення, оскільки в цьому випадку особи притягуються до цивільної відповідальності у формі солідарного стягнення.

Отже, субсидіарна відповідальність – це додаткова відповідальність осіб, які разом із боржником відповідають за його зобов'язаннями у випадках, зокрема, передбачених КУПБ.

Особа, яка притягається до субсидіарної відповідальності, повинна довести відсутність своєї вини. Якщо після визнання боржника банкрутом, за наявності ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника, погашення заборгованості банкрута є неможливим внаслідок дій та (або) бездіяльності засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника, які мають право давати обов'язкові для боржника вказівки чи мають змогу іншим чином визначати його дії, то такі особи можуть бути притягнуті до субсидіарної відповідальності за виникнення заборгованості боржника, доки вони не доведуть протилежного.

Подавати заяви до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, має право лише ліквідатор банкрута.

Далі пропоную зупинитися на актуальних питаннях пов'язаних з субсидіарною відповідальністю:

1. Хто займається виявленням ознак доведення до банкрутства юридичної особи – боржника ?

Детальний аналіз, який проводить ліквідатор фінансового становища банкрута у поєднанні з дослідженням ним підстав виникнення заборгованості боржника перед кредиторами у справі про банкрутство, дозволить ліквідатору банкрута виявити наявність чи відсутність дій засновників (учасників, акціонерів) або інших осіб, у тому числі керівника боржника щодо доведення до банкрутства юридичної особи - суб'єкта господарювання (висновок про застосування норм права, який викладений у постановах Верховного Суду від 30.10.2020 по справі № 906/904/16 , від 29.09.2021 по справі №904/7679/15).

2. У якому розмірі покладається субсидіарна відповідальність на осіб причетних до доведення до банкрутства юридичної особи - суб'єкта господарювання ?

Частиною другою статті 61 КУПБ, визначено, що під час здійснення своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою.

Отже, звернення ліквідатора до господарського суду про покладення на винних осіб субсидіарної відповідальності за доведення боржника до банкрутства є частиною принципу безсумнівної повноти дій у ліквідаційній процедурі (висновок про застосування норм права, який викладено у постановах Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 17.06.2020 у справі № 924/669/17 та від 02.09.2021 по справі № 910/3438/13).

3. Чи стягуються витрати, пов'язані з провадженням справи про банкрутство, у порядку притягнення винних осіб до субсидіарної відповідальності ?

У постанові Верховного Суду від 20.03.2019 по справі № 5024/980/2011 зазначено висновок про застосування норм права, суті якого полягає у наступному:

- При здійсненні своїх повноважень ліквідатор має право заявити вимоги до третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства. Розмір зазначених вимог визначається виходячи з різниці між сумою вимог кредиторів і ліквідаційною масою. Стягнені суми включаються до складу ліквідаційної маси і можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів у порядку черговості.
- Ліквідатор боржника не є його кредитором в розумінні закону, а витрати ліквідаційної процедури не є кредиторськими вимогами, а тому такі витрати не можуть бути задоволені за рахунок третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства, оскільки стягнені з таких третіх осіб суми, можуть бути використані тільки для задоволення вимог кредиторів.

4. Чи застосовується до розгляду заяв про притягнення третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства позовна давність ?

У постанові Верховного Суду від 03.09.2019 по справі № 923/1494/15 зазначено висновок про застосування норм права, суть якого полягає в тому, що у разі визнання господарським судом обґрунтованими та доведеними вимоги про покладення субсидіарної відповідальності на відповідних осіб суд зобов'язаний застосувати норми про позовну давність, якщо про це заявлено стороною у спорі до винесення судом рішення.

5. Чи потрібно досліджувати дії ліквідатора щодо встановлення наявності чи відсутності підстав для притягнення третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства при розгляді звіту ліквідатора та ліквідаційного балансу для вирішення питання про можливість закриття справи про банкрутство та ліквідації боржника ?

У постанові Верховного Суду від 12.09.2019 по справі № 914/3812/15 зазначено висновок щодо застосування норм права суть якого полягає у тому, що відсутність з'ясування обставини можливості покладення субсидіарної відповідальності за зобов'язаннями боржника у разі недостатності майна боржника є не здійсненням ліквідатором всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника, а місцевим господарським судом при затвердженні ліквідаційного звіту та ліквідаційного балансу.

ВИСНОВКИ

У преамбулі Кодексу України з процедур банкрутства зазначено наступне:

«Цей Кодекс встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника - юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи.»

Для ефективного задоволення вимог кредиторів положення Кодексу України з процедур банкрутства надають чудовий інструментарій, який поміж іншого дає змогу як при перебуванні справи на стадії процедури розпорядження майном боржника так і на стадії ліквідаційної процедури вирішувати питання щодо погашення кредиторської заборгованості суб'єкта господарювання боржника не тільки за рахунок майна такого боржника, а й за рахунок осіб, які вчинили свідомі дії на доведення боржника до банкрутства.

Для кредиторів більш зручним та оперативним способом задоволення своїх вимог у справі про банкрутство, в процедурі розпорядження майном боржника, є ініціювання притягнення керівника такого боржника до солідарної відповідальності, за умови пропущення керівником місячного строку, після виникнення ознак загрози неплатоспроможності, на звернення до господарського суду з заявою про банкрутство.

Для ліквідатора банкрута використання механізму притягнення третіх осіб, які відповідно до законодавства несуть субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями боржника у зв'язку з доведенням його до банкрутства буде свідченням того, що такий ліквідатор намагається дотриматися всієї повноти заходів спрямованих на виявлення активів боржника.

Активне впровадження у судову практику розгляду справ про банкрутство вищенаведених висновків про застосування норм права Верховного Суду дозволить на майбутнє значно знизити кількість випадків фіктивного банкрутства та недобросовісної поведінки керівників, засновників (учасників, акціонерів) боржника - юридичної особи або інших осіб, яка полягає у вчиненні дій спрямованих на завдання шкоди кредиторам суб'єкта господарювання.

Такі види цивільно-правової відповідальності у справі про банкрутство як солідарна та субсидіарна відповідальність повністю відповідають меті Кодексу України з процедур банкрутства, яка закріплена у його преамбулі, а саме – задоволенню вимог кредиторів.

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!